

در باب چیستی سواد اطلاعاتی در مدارس: مطالعه موردی درس فارسی پایه چهارم ابتدایی

نسترن پورصالحی: دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه تهران

فاطمه فهیم نیا: دانشیار علم اطلاعات و دانش شناسی، دانشگاه تهران

عباس بازرگان: دانشگاه تهران

مریم ناخدا: استادیار علم اطلاعات و دانش شناسی، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول) mnakhoda@ut.ac.ir

چکیده

دریافت: ۱۳۹۵/۱۱/۱۲
ویرایش: ۱۳۹۶/۰۴/۱۲
پذیرش: ۱۳۹۶/۰۵/۰۱

زمینه و هدف: با توجه به متغیر بودن سواد اطلاعاتی در هر فرهنگ و اجتماع، نیاز است مفهوم سواد اطلاعاتی در بافت‌های گوناگون از جمله مدارس مورد بررسی قرار گیرد. توسعه سواد خواندن که از اهداف اصلی درس فارسی است، بخشی از سواد اطلاعاتی است و پایه‌های آن در دوره ابتدایی گذاشته می‌شود. فهم ماهیت سواد اطلاعاتی در درس فارسی، ضمن درک بیشتر ماهیت سواد اطلاعاتی در بافت مدارس، کمک می‌کند بتوان در امر آموزش و ارزشیابی سواد اطلاعاتی در مدارس به نحو مطلوب‌تری عمل نمود.

روش پژوهش: این پژوهش از نوع پدیدارشناسی است و از تکنیک تحلیل محتوای کیفی بهره برده است. ابزار گردآوری اطلاعات مصاحبه نیمه ساختار یافته و مشاهده است. از نمونه‌گیری هدفمند برای پیشبرد اهداف پژوهش استفاده شده است. چهار معلم پایه چهارم ابتدایی از سه مدرسه در منطقه ۲ آموزش و پرورش شهر تهران مورد مصاحبه قرار گرفته و چهار کلاس آنان نیز پس از مشاهده با اجرای مراحل سه‌گانه کدگذاری نظری تحلیل گردید.

یافته‌ها: بر اساس تحلیل داده‌ها، می‌توان سواد اطلاعاتی در پایه چهارم را در گام‌های «تنظیم صحنه: ایجاد فضایی برای تفکر و تأمل و برنامه‌ریزی»، «ایجاد و تبیین نیاز اطلاعاتی»، «جستجو و مکان‌یابی اطلاعات»، «بهره‌گیری از اطلاعات»، «پردازش اطلاعات»، «ثبت، سازماندهی و استفاده اخلاقی از اطلاعات»، «برقراری ارتباط» و «ارائه اطلاعات» تبیین نمود.

نتیجه‌گیری: بر اساس یافته‌ها تاکید عمده بر ارتقای مهارت بهره‌گیری از اطلاعات (خواندن، دیدن و شنیدن)؛ پردازش اطلاعات (تأمین زیرساخت‌های درک متن، تمرین درک مطلب به صورت دیداری، شنیداری و متنی و انجام فعالیت‌های نیازمند پردازش اطلاعات) و ارائه اطلاعات (در قالب‌های مکتوب و غیر مکتوب و شیوه تهیه آن‌ها) است. با ادغام سواد اطلاعاتی در درس فارسی، این درس می‌تواند به اهداف خود بهتر نایل آید. این پژوهش می‌تواند در جهت طراحی ابزار سنجش سواد اطلاعاتی و طراحی آموزش‌های مورد نیاز معلمان و دانش‌آموزان به کار گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: سواد اطلاعاتی، سواد خواندن، مدارس ابتدایی، درس فارسی، آموزش فارسی، ادغام سواد اطلاعاتی در برنامه درسی

مقدمه

دیگر در آزمون‌هایی مانند تیمز^۱ و پرلز^۲ در حیطه آموزش و پرورش^۳ این را به ذهن متبادر می‌سازد که لازم است تحولی در پژوهش، و آموزش سواد اطلاعاتی رخ دهد. سواد اطلاعاتی به عنوان یک «کش فرهنگی اجتماعی»^۴ در دنیا مطرح است (لوید^۵، ۲۰۱۰، ص ۹)، بر این اساس پرداختن به پژوهش‌هایی که در پی متناسب سازی مفاهیم سواد

بر اساس تحلیل تاریخی پریخ، ارسطو پور و نادری (۱۳۹۰)، ص ۲۰۶) از سواد اطلاعاتی در ایران بیش از دو دهه از ورود مفهوم سواد اطلاعاتی به ادبیات رشته علم اطلاعات و دانش شناسی در ایران می‌گذرد. در این مدت عمده تحقیقات متأثر از نگاه جهانی به سواد اطلاعاتی است و مطالعاتی که به صورت بومی سواد اطلاعاتی را مورد بررسی و استفاده قرار داده باشد، کمتر مشاهده می‌شود. این در حالی است که به نظر می‌رسد که عدم توجه کافی سواد اطلاعاتی در سطوح مختلف مشکلاتی را ایجاد نموده است. سرقت علمی، بازار فروش پایان نامه و مقاله، جایگاه ایران در میان کشورهای

۱. Trend in international Mathematics and science study (TIMSS)

۲. Progress in international Reading literacy study (PIRLS)

۳. مطالعه بین‌المللی روند آموزش ریاضیات و علوم و مطالعه بین‌المللی پیشرفت سواد خواندن از مهم ترین و وسیع ترین مطالعات تطبیقی در قلمرو ارزشیابی پیشرفت تحصیلی است که عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان بیش از ۶۰ کشور جهان را در دروس ریاضیات، علوم و سواد خواندن می‌سنجد (پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش: مرکز ملی مطالعات بین‌المللی تیمز و پرلز، ۱۳۹۲).

۴. Socio-cultural practice

۵. Lloyd

می‌گیرند. برای نمونه مبدعان مدل «شش مهارت بزرگ»^{۱۲} بیان می‌کنند که این مدل می‌تواند یک رویکرد ایده آل در ترکیب هر نوع برنامه درسی در هر سطحی، با سواد اطلاعاتی باشد و نکته کلیدی در آموزش و یادگیری در این مدل «یافت»^{۱۳} عنوان شده است (آیزنبرگ^{۱۴}، ۲۰۱۰، آیزنبرگ، ۲۰۱۱). در واقع سواد اطلاعاتی به عنوان یک فرایند آموزش با ادغام در محتوای برنامه درسی یک برنامه یکپارچه آموزشی را می‌سازند که یادگیری محصول آن است. در پژوهش باجی (۱۳۹۴) نیز اثر بخشی این مدل برای بهبود آموزش سواد اطلاعاتی در درس علوم پایه ششم ابتدایی تایید گردید.

هدف اساسی برنامه درسی فارسی در دوره دبستان، توجه به تقویت و پرورش هر چهار مهارت زبانی است که عبارتند از: گوش دادن، صحبت کردن، خواندن و نوشتن. خواندن یکی از مهم‌ترین مهارت‌های زبانی است که در دوره ابتدایی به طور خاص مورد توجه است (اکبری شلدره، نجفی پازکی و محمدی، ۱۳۹۳، ص ۳۹). یادگیری خواندن، کودک را برای خواندن به جهت آموختن آماده می‌کند. بسیاری از معلمان تنها روی آموزش مهارت خواندن، بدون توجه به پیچیدگی‌های خواندن برای یاد گرفتن تمرکز دارند. یادگیری در محیط اطلاعاتی قرن ۲۱ نیازمند مهارت پیچیده در خواندن تمام انواع متن، به خصوص متون اطلاعاتی (که گاهی به عنوان متون غیر داستانی^{۱۵} یا تفسیری^{۱۶} هم یاد می‌شوند) است. خواندن برای یادگیری، شامل فرایند ساختن دانش شخصی، از منابع اطلاعاتی است. توانایی و شایستگی خواندن متن اطلاعاتی و درک عمیق و درست از آن، برای هر کودکی که در این قرن زندگی می‌کند لازم و ضروری است (کولثا، ۲۰۱۳). سواد خواندن بخشی از سواد اطلاعاتی است (چن^{۱۷}، ۲۰۱۳، ص ۳۹۵). با توجه به اینکه خواندن بخشی مهمی از درس فارسی است و یک کتاب به آن در هر پایه تحصیلی اختصاص دارد، لذا به نظر می‌رسد درس فارسی می‌تواند تا حدود زیادی مسائل مرتبط با سواد اطلاعاتی را پوشش دهد.

اطلاعاتی با فرهنگ و اجتماع ایران هستند، بیش از پیش احساس می‌شود. به نظر می‌رسد که تلقی نادرست از سواد اطلاعاتی در بافت‌های خاص منجر به ارزیابی نادرست و آموزش‌های ناکارآمد خواهد شد. سواد اطلاعاتی در عصر حاضر صرفاً مهارت‌های جستجو و مکانیابی اطلاعات نیست، بلکه ترکیبی از دانش، نگرش و مهارت (هورتن^۱، ۲۰۰۷) است. در نسل گذشته استانداردها، سواد اطلاعاتی، یک سری مهارت‌های مشخص و تعیین شده بود که طی آموزش‌های مرحله بندی شده امکان دسترسی به آن مقدور می‌شد (انجمن کتابداران مدارس آمریکا و انجمن تکنولوژی و ارتباطات آموزشی^۲، ۱۹۹۸). اما استانداردهای جدیدتر، فضای منعطف‌تری را برای توسعه سواد اطلاعاتی در بر می‌گیرند (هیئت انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی آمریکا^۳، ۲۰۱۶؛ انجمن کتابداران کتابخانه‌های مدارس آمریکا^۴، ۲۰۰۷). در واقع سواد اطلاعاتی در حیطه آموزش و پرورش به جای توجه صرف به مهارت‌های اطلاع یابی و ... به شکل گیری تفکر و نگرش پشتیبانی کننده از آموزش موضوعات مختلف مبدل شده است و مسئولیت‌ها و مهارت‌های اجتماعی حمایت کننده از یادگیری را نیز همراه با مهارت‌های اطلاعاتی مورد نظر قرار داده است.

نبیل به اهداف والا و تربیت شهروندانی مسئول و یادگیرنده، نیازمند برنامه ریزی از سنین پایین برای افراد است. در بسیاری از کشورهای پیشرفته سواد اطلاعاتی از پیش از دبستان و دبستان در برنامه آموزشی کودکان قرار داشته و برای آموزش دانش، نگرش و مهارت‌های مورد نیاز سواد اطلاعاتی برنامه ریزی شده است (مور^۵، ۲۰۰۶؛ دیارتمان آموزش نیوساوت ولز^۶، ۲۰۰۷؛ سیستم کتابخانه‌های مدارس کت اسکیلز شمالی اوتسگو^۷، ۲۰۰۶؛ اسکال^۸، ۲۰۰۱).

در حال حاضر مدل‌های پر کاربرد برای سواد اطلاعاتی در مدارس، با مورد توجه قرار دادن برنامه درسی، از سواد اطلاعاتی به عنوان مسیری برای تحقق یادگیری مستقل و مادام‌العمر (ایروینگ^۹، ۱۹۸۵؛ کولثا، کسپری و مانیوتز^{۱۰}، ۲۰۰۷؛ ویلسون و وینگ جان^{۱۱}، ۲۰۰۳) بهره

¹. Horton

². American Association of School Librarians & Association for Educational Communications and Technology

³. ACRL Board

⁴. American Association of School Librarians

⁵. Moore

⁶. NSW Department of Education

⁷. Otsego Northern Catskills BOCES School Library System

⁸. SCONUL

⁹. Irving

¹⁰. Kuhlthau, Caspari, Maniotes

¹¹. Wilson & Wing Jan

¹². Big6

¹³. context

¹⁴. Eisenberg

¹⁵. Nonfiction

¹⁶. expository text

¹⁷. Chen

برای این منظور از میان مدارس غیردولتی که در منطقه دو آموزش و پرورش تهران قرار داشتند، مدرسی که دارای شرایط زیر بودند انتخاب گردید و در ادامه شش مدرسه حاضر به همکاری شدند که از آن میان در نهایت محقق توانست سه مدرسه را مناسب تشخیص داده و برای ادامه کار برگزیند (جدول‌های ۱ و ۲).

در این سه مدرسه، چهار معلم به تدریس درس فارسی در پایه چهارم می‌پرداختند که همگی مورد بررسی قرار گرفتند. در دو مدرسه، سیستم آموزشی شناور (مانند مقطع متوسطه که هر درس یک معلم دارد) و یک مدرسه دارای سیستم آموزشی تک معلم بود که یک معلم تدریس چهار درس اصلی فارسی، علوم، ریاضی و اجتماعی را بر عهده داشت. بر این اساس دو معلم با تخصص ادبیات و دو معلم دیگر با روش معمول آموزش و پرورش انتخاب شدند.

در پژوهش‌های پدیدار شناختی توصیف شرایط و نحوه گردآوری داده‌ها بر اعتبار پژوهش می‌افزاید (محمدپور، ص ۲۸۶ به نقل از اسپیزال و کارپنتر، ۲۰۰۷، ص ۱۰۴-۱۰۵). بر این اساس نحوه انجام مصاحبه‌ها و ارتباط گرفتن محقق با بافت مطالعه که به تحلیل صحیح می‌انجامد اشاره می‌گردد:

مصاحبه با معلمان از نوع مصاحبه نیمه ساختار یافته بوده و سؤالات آن بنا به صحبت معلمان و فرایند مصاحبه متغیر بود. به علت تمایل به استخراج داده‌های عمیق و بافتی و آشنایی محدود معلمان از اصطلاح سواد اطلاعاتی، محقق از سازه پیشنهادی نظری (۱۳۹۵) برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز خود بهره جست: پیشینه، پروژه، پدیده. منظور از

این پژوهش در نظر دارد به بررسی چپستی سواد اطلاعاتی در بافت مدارس و به طور خاص درس فارسی پایه چهارم ابتدایی بپردازد. در واقع این پژوهش بررسی می‌کند که اگر سواد اطلاعاتی در درس فارسی به کار گرفته شود، به چه صورت در خواهد آمد. برای این منظور معلمان برای گردآوری اطلاعات در این حیطه انتخاب شدند، معلم پیوند بین دانش آموز و کتاب درسی است و از این منظر می‌توان ماهیت سواد اطلاعاتی در دبستان را تا حدی مورد بررسی قرار داد. در واقع سؤال اصلی این پژوهش این است که: ماهیت سواد اطلاعاتی در درس فارسی چهارم دبستان چیست؟ پاسخ به این سؤال می‌تواند کمک کند تا روش مطالعه بافتی سواد اطلاعاتی و متناسب سازی آن با نیازها و فضاهای مختلف تبیین شود. در عین حال شیوه‌های بهبود آموزش درس فارسی به نحوی که به توسعه سواد اطلاعاتی که هدف از آن یادگیری مادام‌العمر و تربیت یادگیرنده مستقل است نیز مشخص می‌گردد. می‌توان از این منظر به آموزش و ارزشیابی سواد اطلاعاتی در مقطع دبستان به نحو مطلوب‌تری پرداخت و ابزارهای مناسب‌تری برای این جامعه طراحی نمود.

روش

این پژوهش از نوع پدیدارشناسی است و از تکنیک تحلیل محتوای کیفی بهره برده است. ابزار گردآوری اطلاعات مصاحبه نیمه ساختار یافته و مشاهده است. از نمونه گیری هدفمند برای پیشبرد اهداف پژوهش استفاده شده است.

جدول ۱. الگوی انتخاب مدرسه مناسب جهت انجام پژوهش

ویژگی اصلی و کلیدی: در بر دارنده پاسخ به سؤالات اصلی پژوهش یعنی مفهوم سواد اطلاعاتی در دبستان، در درس فارسی		ویژگی‌ها	
مشخصات مربوطه		ویژگی‌های کادر آموزشی	
- علاقه‌مندی و انگیزه معلمان در آموزش بهتر و مؤثرتر			
- متخصص بودن معلمان و داشتن سابقه تدریس (حداقل ۵ سال)			
- آشنایی معلمان با شیوه‌های مختلف تدریس مشارکتی و فعال			
- همکاری در جهت در اختیار قرار دادن تیم مناسبی از میان معلمان برای انجام پژوهش		هماهنگی اجرایی جهت انجام پژوهش	
- همکاری در جهت بازدید از کلاس‌های درس و حضور مستقیم محقق در کلاس			
- دادن مجوزهای لازم جهت ثبت و گزارش فعالیت‌های درسی معلمان و دانش آموزان			
- امکان حضور مستمر و طولانی مدت محقق در مدرسه برای درک کامل بافت و مشاهده فعالیت‌های مختلف کلاسی و تعامل با معلمان			

جدول ۲. مشخصات معلمان شرکت کننده در پژوهش

معلم	مدرسه	رشته تحصیلی	سابقه کار	مدت مصاحبه
معلم ۱	مدرسه الف	کارشناسی ادبیات فارسی	۱۰ سال	۱:۱۵
معلم ۲	مدرسه ب	کارشناسی ارشد ادبیات فارسی	۵ سال	۰:۵۸
معلم ۳	مدرسه ج	فوق دیپلم تکنولوژی آموزشی	۱۶ سال	۱:۲۴
معلم ۴	مدرسه ج	کارشناسی ارشد مهندسی کامپیوتر	۳ سال	۱:۱۳

جدول ۳. مشخصات مشاهده های انجام شده از کلاس های درس در فرایند پژوهش

نام	مدرسه	مدرس	محل برگزاری کلاس	موضوع کلاس	طول مدت (دقیقه)
کلاس ۱	مدرسه الف	معلم ۱	کلاس	تدریس درس فرمانده دلها	۴۵
کلاس ۲	مدرسه الف	معلم ۱	کلاس - حیاط مدرسه	تمرین املا	۳۰
کلاس ۳	مدرسه ب	معلم ۲	کلاس	درک متن ص ۹۷ و نگارش ص ۹۸	۴۵
کلاس ۴	مدرسه ج	معلم ۳	کلاس	مرور درس ها	۴۵

جدول ۴. نمونه کدگذاری و جدول تحلیل داده ها مربوط به بخشی از مصاحبه با معلم ۱ در مدرسه الف (به ترتیب بیان معلم)

مضمون	مقوله	زیر مقوله	کد	متن (کوتو)
عناصر	تبیین نیاز	طراحی	ناتوانی در استخراج سؤال	من احساس می کنم نمی توانم سؤال در بیاورم بچه ها از متن چون یک
سواد	اطلاعاتی	پرسش	مناسب از متن (متن داستانی	موقعی پیش میاید خودم میگویم بچه ها شما می تونید این سؤال را هم
اطلاعاتی		مناسب	خارج از کتاب درسی)	این گونه پرسید ولی میدانم چه چیزی خواسته پرسه اما سؤال را خوب
عوامل	مدرسه	ارزشیابی	ثبت نشدن فرایند رشد فردی	نپرسیده یعنی فهمیده اما طراحی سؤال بلد نیستند بچه ها
موثر			(در توانایی استخراج سؤالات	تقریباً هفته ای دو سه بار، سه نفر می خوانند معمولاً دو تا سه بار در سال به
			بهرتر در برنامه کتابخوانی	ایشان می رسد. حقیقتش این روند را تا حالا ارزشیابی نکردم ببینم یک
			روزانه)	شخص خاص بهتر شده یا نه؟
عناصر	ارزیابی	اطلاعات	توانایی کنار گذاشتن جزئیات	سؤالی را که خوب پرسید چطوری است؟ چه آیت هایی دارد؟ یعنی شما
سواد		متنی	غیر مهم در طراحی سؤال	انتظار دارید بچه چه تیپ سؤالی را بتواند از این کتاب کار... مثلاً نپرسد که
اطلاعاتی				رنگ لباس فاطمه چه رنگی بود؟
عناصر	پردازش	فعالیت های	توانایی طرح سؤالات عمیق از	یعنی بتواند مطلب مهم را تشخیص بدهد؟ تقریباً مثلاً حداقل بتواند یک
سواد	اطلاعات	مبتنی بر	متن خوانده شده	سؤال حالا سطح یک، دیگر بچه کلاس چهارمی نپرسد یک سؤال بینایی
اطلاعاتی		پردازش		را تقریباً بتواند بپرسد.
عناصر	پردازش	اطلاعات	توانایی طرح سؤالات عمیق از	یعنی صراحتاً در متن نباشد؟ بلکه حتی من اشاره می کنم می گویم بچه ها
سواد	اطلاعات	متنی	متن خوانده شده	ببینید با توجه به آن چیزی که از متن فهمیدید باید جوابش را بدهید مثلاً
اطلاعاتی				این سؤال خوبی بود که فلانی پرسید
عناصر	تبیین نیاز	طراحی	آموزش نحوه استخراج سؤال از	متن های متفاوتی دائماً به ایشان بدهیم و به ایشان بگویم طراحی سؤال
سواد	اطلاعاتی	پرسش	متن (تمرین استخراج سؤال از	کنند کاری که خودم یادم هست آن موقع که مدرسه می رفتیم یک درسی
اطلاعاتی		مناسب	متن کتاب های درسی مختلف)	که می خواندیم معلم ما می گفتند از توی این درس ۱۲ تا سؤال در بیاورید.
				حتی از متن یک درس هم می گفتند ۱۲ تا سؤال در بیاورید از درس، درس
				تاریخ و یا جغرافیا و یا هر چیز دیگری که بود ولی من نمی دانم در
				درس های دیگر چقدر از این مدل کارها انجام می شود.
عناصر	پردازش	مکتوب	تقویت درک متن (از طریق	شاید این طراحی سؤال یک جورایی به درک مطلبش کمک کند بلکه وقتی
سواد	اطلاعات	متنی	استخراج سؤال از متن)	این متن را می خواند خودش ده تا سؤال بنویسد
اطلاعاتی				

اطلاعاتی در محیط های یاددهی - یادگیری (بالغ بر ۲۰ مدل)؛ مطالعه کتاب درسی فارسی (خوانداری و نوشتاری)

۱. ترجمه فارسی عنوان برخی از این مدلها عبارتند از: شش مهارت بزرگ، چرخه پژوهش، مدل آلبرت، زنجیره و توالی سواد اطلاعاتی، پرسشگری رهنمودی، سلامت اطلاعات دیجیتال، مدل هفت رکنی، مدل *8Ws*، کولواو، مدل یادگیری فعال، مهارت های اطلاعاتی *PLUS*، لن کلارک، اس. ای. یو. اس. ای. *(SAUCE)*، اف ال ای پی آی تی، ایروینگ، فرایند اطلاعات نیو ساوت ولز، تاکسونومی کریکس برای سواد اطلاعاتی، دیالوگ، سه در، هندی فایو، مسیر دانایی پاپاس و تپ. در صورت تمایل به دریافت اطلاعات بیشتر با نویسندگان مکاتبه نمایید.

پیشینه، ویژگی هایی است که منبع داده به خاطر آن انتخاب شده است، پروژه تجربه و شواهدی است که امکان مطالعه بافتی پدیده را فراهم می کند، پدیده، متغیرها و سازه هایی است که معرف پدیده مورد مطالعه هستند و قرار است در دل تجربه ها و شواهد واقعی مطالعه و مصداق یابی شوند (نظری، ۱۳۹۵، ص ۸۱-۸۲).

برای دستیابی به نتایج و درک بهتر مفهوم سواد و بافت مورد نظر اقدامات زیر از سوی محقق صورت پذیرفت: مطالعه استانداردهای سواد اطلاعاتی؛ مطالعه مدل های سواد

«گشودن: ایجاد فضایی برای تفکر و تأمل و برنامه‌ریزی»، «ایجاد و تبیین نیاز اطلاعاتی»، «جستجو و مکان‌یابی اطلاعات»، «بهره‌گیری از اطلاعات»، «پردازش اطلاعات»، «ثبت، سازماندهی و استفاده اخلاقی از اطلاعات»، «برقراری ارتباط»، «ارائه اطلاعات» دسته‌بندی شده است که در ادامه شرح دقیق هر یک بر اساس یافته‌های پژوهش ذکر می‌گردد:

گشودن: ایجاد فضایی برای تفکر، تأمل و برنامه‌ریزی

معلم برای آغاز یک فعالیت آموزشی و انتقال اطلاعات به دانش‌آموزان اقداماتی صورت می‌دهد که به دانش‌آموزان کمک کند درگیر موضوع شوند، در مورد آن بیندیشند و در صورت نیاز برای انجام آن برنامه‌ریزی نمایند. برای این منظور معلم تلاش می‌کند انگیزه لازم را برای شروع یک فعالیت اطلاعاتی در دانش‌آموزان ایجاد نماید (کلاس ۱). از طریق پیش مطالعه درس در منزل (معلم ۴)، طرح پرسش‌هایی برای آماده‌سازی فضا قبل تدریس (معلم ۱) و ترغیب آنان به تفکر روی موضوع (کلاس ۴) وادارد. یا آنان را به بارش فکری در مورد موضوع درسی موضوع تحقیق گروهی (معلم ۱) هدایت می‌کند. دانش‌آموزان هنگام شروع فعالیت عملی نیازمند درک کامل تکلیف و ویژگی‌های آن (معلم ۱، کلاس ۱) هستند و بر اساس این درک لازم است تقسیم کار بین اعضای گروه (کلاس ۱) توسط معلم یا اعضای گروه (معلم ۱، کلاس ۱) صورت گیرد.

نیاز اطلاعاتی

منشأ نیاز اطلاعاتی دانش‌آموزان عمدتاً برگرفته از موضوعات کتاب درسی (معلم ۱)، مواردی که توسط معلم بر آن تأکید شده و یا مورد سؤال قرار می‌گیرد است. سؤالات دانش‌آموزان (کلاس ۴) که ملهم از موارد فوق یا اتفاقات جامعه است نیز در مواردی دانش‌آموزان به تلاش برای پاسخ به آن وا می‌دارد. لزوم توسعه فعالیت‌هایی به شکل گیری سؤال و نیاز در دانش‌آموز می‌انجامد، به چشم می‌آید.

آموزان دارد، علایق و توانمندی‌های معلم، آموزش‌هایی که دریافت کرده است و تجربیات کسب شده وی، ارتباطاتی که با دانش‌آموزان، خانواده‌ها و سایر معلمان برقرار می‌کند، روشهای تدریسی که به کار می‌گیرد، نوع تکالیف و ارزشیابی و سواد اطلاعاتی او از عوامل موثر شناسایی شده بودند. معلمانی که از شیوه تدریس فعال و مشارکتی (معلم ۱ و ۲)، از تکالیف پروژه‌ای با اهداف چند گانه استفاده می‌کردند، شیوه ارزشیابی مناسب و دقیقی برای دانش‌آموزان طراحی کرده بودند، در توسعه سواد اطلاعاتی موفق تر می‌نمودند، هر چند محیط آموزشی در دسترس معلم و امکانات و سیاست‌گذاری‌های حاکم بر آن نیز نقش زیادی در اثربخش نمودن فعالیتهای معلم دارند. دانش‌آموز نیز به عنوان عنصر یادگیرنده، با توانایی‌ها، علایق و انتظاراتی که از طریق خانواده به او القا می‌شود در توسعه سواد اطلاعاتی در خود موثر است.

چهارم دبستان و مطالعه کتاب راهنمای معلم فارسی چهارم دبستان؛ شرکت در ده جلسه گروه ادبیات در مدرسه الف؛ حضور مستمر در مدرسه الف به مدت یک ماه و ارتباط و صحبت‌های رسمی و غیررسمی با معلمان مختلف پایه‌های تحصیلی مختلف؛ حضور مستمر به مدت سه هفته در مدرسه ب؛ حضور مستمر به مدت ده روز کاری در مدرسه ج. جهت تکمیل داده‌ها و تحلیل عمیق‌تر، به مشاهده کلاس‌های درس نیز پرداخته شد و جمعاً ۴ کلاس مورد مشاهده قرار گرفت و ضمن یادداشت‌های میدانی از اتفاقات کلاس (شرح مشاهدات بدون ارزشیابی آنان)، صوت کامل کلاس نیز پیاده شده و همانند مصاحبه‌ها مورد کدگذاری و تحلیل قرار گرفت. طی مشاهده‌ها پژوهشگر نقش ناظر داشته و مداخله‌ای در فرایند یاددهی-یادگیری نداشت (جدول ۳).

برای تحلیل مصاحبه‌ها و مشاهده‌ها نیز مراحل زیر طی شد: پیاده‌سازی داده‌ها، مراحل سه‌گانه کدگذاری نظری^۱، تحلیل یک به یک مصاحبه‌ها و مشاهده‌ها، ترکیب کدهای کلیه مشاهده‌ها و مصاحبه‌ها با یکدیگر و تحلیل نهایی. مرحله دسته‌بندی داده‌ها چندین بار تکرار شد، تا به شکل فعلی درج شده در جدول شماره ۴ در آمد. تأکید اصلی در کلیه مراحل بر یادداشت‌های حاصل از مشاهده و مصاحبه بوده است. برای حصول اعتبار و روایی از دیدگاه کولایزی پیروی شده و توصیف‌های جامع از پدیده مورد مطالعه به مشارکت کنندگان عرضه شد و کنترل و بازخورد به مشارکت کنندگان سپرده شد (محمدپور، ص ۲۸۶ به نقل از کولایزی، ۱۹۷۸).

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش حاصل ترکیب تحلیل‌های حاصل از کدگذاری مصاحبه‌های معلمان و مشاهده‌های صورت گرفته از کلاس‌های درسی آنان است. در کل داده‌ها در بر دارنده سه مضمون کلی بودند: عناصر سواد اطلاعاتی، عوامل موثر بر سواد اطلاعاتی، چالش‌های موجود در زمینه توسعه سواد اطلاعاتی. بنا به سؤال پژوهش صرفاً مواردی که دقیقاً به ماهیت سواد اطلاعاتی می‌پردازند بیان می‌گردند و سایر موارد با وجود اهمیتی که دارند، به دلیل محدودیت حجم مقاله در این نوشتار نمی‌آیند^۲. داده‌ها در عناوینی همچون

^۱. Theoretical coding

^۲. به طور بسیار خلاصه می‌توان گفت، یافته‌های مربوط به عوامل موثر سواد اطلاعاتی بیانگر آن است که معلم، دانش‌آموز و محیط آموزشی بر توسعه سواد اطلاعاتی تأثیر گذار بودند. در این میان معلم نقش عمده‌ای در انتقال آموزه‌های سواد اطلاعاتی به دانش

نمونه‌هایی از فعالیت‌هایی که معلم در کلاس صورت می‌دهد و به افزایش قدرت تبیین نیاز اطلاعاتی کمکی می‌کند عبارتند از:

- پرسش از دانش آموزان برای تشخیص کلمات نامفهوم در متن (کلاس ۳)
- هدایت دانش آموزان به طرح سؤال در ارتباط با موضوع اصلی انشا (کلاس ۳)
- توان طراحی سؤال از متن درس و یا داستان خوانده شده توسط دانش آموز (معلم ۱)

بهره گیری از اطلاعات

بهره گیری از اطلاعات از طریق حواس صورت می‌گیرد. مهارت خواندن، گوش دادن و دیدن به عنوان ابزارهای بهره گیری از اطلاعات در درس فارسی مورد تاکید قرار می‌گیرد.

مکان یابی و جستجوی اطلاعات

جستجو و مکانیابی اطلاعات در حیطه مدرسه (مراجعه به

جدول ۵. تبیین مضمون بهره گیری از اطلاعات در فارسی چهارم دبستان

مقوله	زیر مقوله	کد مفهومی	منبع
خواندن	صامت خوانی	خواندن متن اصلی درس در منزل	معلم ۴
		خواندن از متن کتاب درسی در کلاس به صورت فردی	کلاس ۳
	بلندخوانی	خواندن کتاب درسی فارسی، اجتماعی و ... به صورت مسابقه‌ای	معلم ۳
		خواندن کتاب درسی فارسی به صورت مسابقه‌ای	معلم ۱
		استفاده از کتاب گویا برای آموزش لحن مناسب خواندن	معلم ۱
تقویت خواندن		خواندن از روی درس با لحن مناسب توسط معلم	معلم ۲
		تقلید صدای شخصیت‌ها هنگام خواندن	معلم ۲
		قرار دادن دانش آموزان در معرض متون مختلف (حماسی، احساسی و ...) نیازمند خواندن با لحن‌های متناسب با آن	معلم ۱
	دقت در خواندن	تمرین دقت در خواندن: مخالف خواندن، جابه‌جایی حروف	معلم ۱
	هم خوانی شعر	هم خوانی یک شعر بلند در ابتدای کلاس	معلم ۱، کلاس ۱
ترویج کتابخوانی و ایجاد علاقه و عادت به مطالعه غیر درسی		استفاده از کتاب‌های کتابخانه مدرسه در کلاس	معلم ۱، ۲
		صحبت در مورد عناصر داستان یا شیوه آغاز و پایان	معلم ۲
		ایجاد علاقه با خواندن کتاب‌های جالب به شیوه های متنوع در کلاس درس	معلم ۲
	تصویرخوانی	فعالیت تصویر خوانی صندلی صمیمیت	معلم ۱، ۲
		نوشتن در مورد یک تصویر	معلم ۲
جهت تقویت املا و نگارش		بازی‌های دیداری برای تقویت املا	معلم ۲، کلاس ۲
		بازی‌های تقویت دیداری (دیدن مکان، یا کلمات و به خاطر سپاری و بیان آن)	معلم ۲، ۳
	نمایش	مشاهده نمایش‌های اجرا شده توسط سایر دانش آموزان	معلم ۱
	مبتنی بر اجرای فعالیت‌های کتاب درسی	انجام فعالیت گوش کن و بگو کتاب درسی	معلم ۱، ۴، کلاس ۱
		استفاده از کتاب درسی گویا برای توسعه فعالیت‌های شنیداری در کلاس	کلاس ۱
مبتنی بر اجرای دانش آموز		گوش کردن به ارائه مطالب نوشته شده سایر دانش آموزان	معلم ۱، ۲
		گوش کردن به ارائه مطالب یا گردآوری شده سایر دانش آموزان	معلم ۳
	فعالیت‌های جانبی معلم	املائی تقریری بدون تکرار	معلم ۱، ۲
		تکرار نکردن دستورالعمل‌ها و فعالیت‌های کلاسی، سؤالات و تکالیف	معلم ۱
		بازی‌های تقویت گوش دادن (حفظ و به خاطر سپاری کلمات)	معلم ۲، کلاس ۲
ارزشیابی		ارزشیابی عملکرد شنیداری دانش آموزان	معلم ۱

دیده یا شنیده شده نیز از اهمیت برخوردارند و برای نمونه معلم ۱ اقدامات مختلفی برای توسعه توان پردازش اطلاعات در دانش آموزان انجام داده است. معلم ۳ نیز با بالا بردن قدرت تفکر دانش آموزان و طراحی راهبردهایی در این جهت توانسته است توان پردازش اطلاعات را در دانش آموزان خود بهبود بخشد. معلم ۲ ترغیب دانش آموزان به کتابخوانی را به عنوان راهکار اصلی برای بالا بردن قدرت خواندن و

با اطلاعات و افزایش میزان بهره گیری آنان از اطلاعات به کار می‌گیرد که در جدول شماره ۵ به آن‌ها اشاره شده است.

پردازش اطلاعات

هر کلاس درسی به علت جاری بودن فعالیت یاددهی یادگیری خالی از پردازش اطلاعات از سوی معلم و دانش آموز نیست و این کار در بسیاری از فعالیتهای کلاسی در جریان است. در پردازش اطلاعات، درک محتوای خواننده،

جدول ۶ تبیین مضمون پردازش اطلاعات در فارسی چهارم دبستان

مقوله	زیر مقوله	کد مفهومی	منبع
فهم و درک متن	افزایش گنجینه واژگان	پیش مطالعه دانش آموز و تشخیص لغات ناآشنا و استخراج آن از انتهای کتاب درسی	معلم ۴
		خواندن کتاب غیردرسی در کلاس و بیان معانی کلمات ناآشنا	معلم ۲
		بیان معنی کلمات سخت درس در کلاس با مشارکت معلم و دانش آموزان	معلم ۴
		آموزش نحوه تشخیص و نگارش کلمات هم خانواده	معلم ۴، کلاس ۳
		حدس مفهوم کلمه در جمله	معلم ۱، کلاس ۳
		حفظ شعر و مشاعر زمینه ساز فهم و استفاده از واژگان جدید	معلم ۲
	دانش ادبی - زبانی	توجه به مرجع ضمیر	کلاس ۳
		توجه به ساختار کلمه: مفرد و جمع بودن	کلاس ۳
		توجه به نقش کلمه در جمله: جابه‌جا کردن کلمات شعر برای فهم آن	معلم ۴
		تشخیص نوع جمله به علائم نگارشی، و خواندن مناسب متن	معلم ۲
درک ساختار متن		به خاطر سپردن ضرب‌المثل‌ها	معلم ۴
		توجه ساختار متن: تشخیص بخش‌هایی اصلی	معلم ۱، کلاس ۳
		استخراج الگوی نوشتاری متون مختلف	معلم ۲
	متنی	ارائه متون مختلف ادبی، شعر، داستانی و اطلاعاتی برای درک مطلب در هفته نامه‌ها و آزمون‌ها	معلم ۱، کلاس ۲
		استخراج الگوی نوشتاری متون مختلف: توصیف‌ها، نحوه شروع و پایان، شخصیت پردازی و ...	معلم ۲
		نقد نوشته‌ها و تشخیص معیارهای نوشته مناسب در یک متن (انسجام محتوایی)	معلم ۳
		تغییر زمان، شخصیت، راوی در روایت‌های خلاق	معلم ۱
		انتخاب عنوان برای متن	معلم ۲، کلاس ۳
		ترسیم نقشه عناصر داستان (مکان، زمان، شخصیت‌ها، ترتیب رویدادها) از متن داستانی کتاب درسی	معلم ۱، کلاس ۲
		طرح سؤال از یک داستان خارج از کتاب درسی	معلم ۱، کلاس ۲
دیداری		خط کشیدن زیر کلمات دارای ارزش املائی در متن	معلم ۴
		دقت در اجزای تصاویر و درک نشانه‌های تصویری و برقراری ارتباط بین نشانه‌ها و اجزای تصویر	معلم ۱، کلاس ۲
		نمایش‌های مربوط به کتاب درسی	معلم ۱
	شنیداری	فعالیت گوش کن و بگو کتاب درسی یا استفاده از کتاب درسی گویا برای توسعه فعالیت‌های شنیداری	معلم ۱، کلاس ۱۴
		در کلاس	
		گوش کردن به مطالب نوشته شده یا گردآوری شده سایر دانش آموزان	معلم ۱، کلاس ۳
		ارزشیابی عملکرد شنیداری دانش آموزان: نوشتن نکات اصلی داستان گفته معلم ۱ شده در کلاس در منزل، پاسخ به سؤالات درک مطلب از متن شنیده شده	
		آموزش نحوه یادداشت برداری از مطالب شنیده شده: تشخیص کلمات مهم جمله، تشخیص و ثبت جملات مهم، مرتب کردن کلمات و جملات، تهیه خلاصه متن شنیداری	معلم ۴
	ترسیم نقشه عناصر داستان	مرور چند باره متن و فهم داستان و اجزای آن	معلم ۴
		تاکید و تمرین بر ترسیم نقشه عناصر داستان	معلم ۱، کلاس ۱۲
فعالیت‌های نیازمند پردازش اطلاعات	طرح سؤال	طراحی سؤال از متن داستانی و	معلم ۱، کلاس ۱
		کیفی و عمیق‌تر نمودن سؤالات در طول زمان	معلم ۳
	پاسخ به سؤال	پاسخگویی به سؤالات درک مطلب	معلم ۱، کلاس ۱۳
	بیان برداشت / بیان مفهوم یا کلمات خود	تفسیر و برداشت کردن برای مثال از یک تصویر	معلم ۲، کلاس ۱
		مطالب گردآوری شده برای پاسخ به سؤال تحقیق	معلم ۳
		معنی شعر	معلم ۴
	خلاصه کردن	بحث کردن در کلاس برای فهم کل متن درس	معلم ۴
		مطالب گردآوری شده برای پاسخ به سؤال تحقیق	معلم ۳
		داستانی‌های گوش کن و بگو کتاب درسی و کتاب‌های داستانی	معلم ۴
	بازنویسی / ساده نویسی	شعر	معلم ۳، کلاس ۴
شیوه آموزش	نقد نوشته‌ها	تشخیص معیارهای نوشته مناسب در یک متن (انسجام محتوایی)	معلم ۳
	مقایسه کردن	مقایسه داستان‌های مختلف و انتخاب کتاب جذاب‌تر برای خواندن در کلاس	معلم ۲
	ایجاد انگیزه	ایجاد تنوع در ارائه تمرین‌های درک مطلب	کلاس ۱
	روش و فن تدریس	کارگروهی (مطالعه فردی، صحبت در مورد فهم با هم کلاسی، معنی کردن کلمات در جمله در کلاس با کمک دانش آموزان و تکمیل معلم، کامل شدن فهم متن، پاسخگویی به سؤالات متن مربوطه)	معلم ۲
		بحث گروهی در کلاس	معلم ۱

جدول ۷. تبیین مضمون برقراری ارتباط در فارسی چهارم دبستان

مقوله	زیر مقوله	کد مفهومی	منبع
به عنوان یک شیوه یاددهی-یادگیری	بحث گروهی در کلاس درس	در مورد مفهوم کلی درس	معلم ۴
	کارگروهی	پاسخ به سؤالات درک مطلب به صورت بحث کلاسی	کلاس ۳
		در کلاس و خارج از کلاس	معلم ۲، ۴، کلاس ۱
		پاسخ به سؤالات شنیداری معلم در گروه و ارائه در کلاس و تکمیل آن توسط هم گروهی‌ها یا گروه‌های دیگر	کلاس ۱
		حل تمرین‌های کتاب در گروه	معلم ۴
		تمرین املا: تشخیص کلمات ارزش‌آملایی به صورت فردی و ترکیب کلمات در گروه و ارائه به کلاس	معلم ۲
	کیفیت و چگونگی انجام کارگروهی	تقسیم بندی دانش‌آموزان قوی و ضعیف در گروه‌ها برای هماهنگی در پیشرفت کار	معلم ۴
		تقسیم کار توسط معلم برای کاهش اختلافات گروهی و استفاده بهتر از زمان	معلم ۱
		انجام برخی فعالیت‌ها مانند تمرین املا به صورت فردی و سپس گروه بندی و انجام فعالیت گروهی بر اساس آن	معلم ۲
	دانش آموز با دانش آموز	رفع مشکلات و سؤالات درسی	معلم ۴، کلاس ۴
به عنوان یک شیوه یاددهی-یادگیری	دانش آموز با معلم	برقراری ارتباط عاطفی با معلم و تسهیل یادگیری برای خود	معلم ۳
		رفع مشکلات و سؤالات درسی	معلم ۴
	دانش آموز با دانش آموزان کلاس	مهارت آموزی از هم‌کلاسی‌ها و جرات یافتن برای قصه‌گویی در کلاس	معلم ۲
		بیان نقاط مثبت و منفی انشاهای خوانده شده سر کلاس	معلم ۱
		تبادل اطلاعات و تلاش برای انتقال آموخته‌ها به دانش‌آموزان کلاس	کلاس ۴
		ایفای نقش به عنوان معلم و دوره لغات و دستور زبان هر درس فارسی	کلاس ۴
	دانش آموز با گروه کوچکی از دانش آموزان	نوبت بندی در ارائه کار به کلاس: مانند کتاب‌خوانی برای سایر دانش‌آموزان	کلاس ۲
		تبادل اطلاعات در گروه برای تولید محصول اطلاعاتی (پاسخگویی به سؤالات)	کلاس ۱
		انجام فعالیت‌های کتاب درسی یا طراحی شده توسط معلم	کلاس ۱
	آموز	طراحی فرایندهایی برای کاهش اختلاف نظر در گروه: قرعه کشی برای انتخاب سخنگو	کلاس ۱
دانش آموز با خانواده		ترغیب خانواده به حمایت از خواندن متون داستانی ایرانی برای تقویت خواندن و نوشتن دانش آموز	معلم ۲
	دانش آموز با گذشتگان	تقویت هویت ملی، ایرانی با فعالیت‌هایی مانند حفظ اشعار کهن	معلم ۲

معلم (ارائه خلاصه کتاب به همراه چند سؤال در کلاس) و تکالیف طراحی شده آخر هفته (حاوی متون و سؤالات درک مطلب) نیازمند ارزیابی اطلاعات دریافت شده از طریق خواندن و شنیدن هستند. لازم است دانش آموز نکات مهم متن را تشخیص داده، اطلاعات مرتبط با نیاز خود را استخراج کند. معلم در ارزیابی و انتخاب اطلاعات مناسب دانش‌آموزان را هدایت می‌کند (معلم ۱).

معلم دانش‌آموزان را به تکمیل مطالب یکدیگر هنگام ارائه نتایج یک گردآوری اطلاعات کلاسی ترغیب کرده و آن‌ها را به مقایسه متون و می‌دارد. دانش‌آموزان مطالب مندرج در کتاب‌های مختلف و یا بیان شده از سوی افراد مختلف را باهم مقایسه می‌کنند (معلم ۳). نکات دیگری که در مصاحبه‌ها و مشاهده‌های صورت گرفته در این مفهوم به آن اشاره گردید عبارتند از:

پردازش اطلاعات انتخاب کرده و بدان پرداخته است. معلمان در تلاش برای تقویت زیر ساخت‌های مربوط به درک متن نیز هستند، برخی از مواردی که به فهم متن کمک می‌کنند عبارتند از: شناخت جایگاه دستوری واژه و ریشه آن، فهم ساختار جمله و بار معنایی حاصل از نقش‌هایی که کلمه در جمله می‌پذیرد و نوع جمله (امری، پرسشی و ...) و جنبه حسی آن (احساسی، حماسی، و ...) که نیازمند توجه به علایم نگارشی است.

در بخش‌هایی از فرایند تدریس، تاکید و هدف اصلی معلم بر تأمین مقدمات و یا تقویت پردازش اطلاعات است که در جدول شماره ۶ به این موارد اشاره می‌شود.

ارزیابی و انتخاب اطلاعات

دانش‌آموزان برای انجام فعالیت‌های کتاب درسی (گوش کن و بگو و درک مطلب)، و فعالیت تکمیلی طراحی شده

- در گردآوری اطلاعات برای ساخت روزنامه دیواری نیاز به انتخاب اطلاعات مناسب از منابع گوناگون (معلم ۱)
- توانایی تشخیص نکات اصلی متن و انعکاس آن در طراحی سؤال از متن داستانی برای دانش آموزان دیگر (معلم ۱، ۴)

- بررسی چند کتاب داستان و انتخاب داستان جذاب برای خواندن در کلاس (معلم ۲)

ثبت و سازماندهی و استفاده اخلاقی از اطلاعات

عمده روشی که برای ثبت اطلاعات به کار گرفته می‌شود، روش به خاطر سپاری و یادداشت برداری است:

- به خاطر سپاری

○ شکل صحیح کلمات املایی (معلم ۱، ۲، کلاس ۲)
○ الگوی به کار گرفته شده در نوشتن متون مختلف (معلم ۲)

○ اشعار کهن برای هم‌خوانی (معلم ۱، کلاس ۱) مشاعره (۲)

○ انجام بازی‌های دقت و تمرکز در جهت تقویت توانمندی‌های مورد نیاز در درس فارسی مثل گوش دادن، نوشتن و املا

- یادداشت برداری
○ آموزش نحوه یادداشت برداری از مطالب شنیده شده: تشخیص کلمات مهم جمله، تشخیص و ثبت جملات مهم، مرتب کردن کلمات و جملات، تهیه خلاصه متن شنیداری (معلم ۴)

○ ثبت مفهوم شعر، در صورت نیاز (معلم ۲، ۴)
○ ترسیم نقشه عناصر داستان (معلم ۱، ۴)
- استفاده اخلاقی از اطلاعات

○ درج منابع مورد استفاده در یادداشت‌ها (معلم ۱)
○ بیان منابع مورد استفاده در فعالیت‌های گردآوری اطلاعات (معلم ۳)

○ یادداشت برداری از بخش‌های مرتبط کتاب یا مجله بدون تغییر (معلم ۱)

برقراری ارتباط

توان برقراری ارتباط با دیگران برای دستیابی به اطلاعات و اشتراک دانش یکی از گام‌های سواد اطلاعاتی است. شیوه آموزشی فعال که بیشتر معلمان حاضر در این پژوهش بر این اساس فعالیت می‌کردند، سرشار از موقعیت‌های برقراری ارتباط با دیگران است. در واقع معلمان با اهداف مختلف و در شکل‌های گوناگون بستر ارتباط گیری دانش آموزان با دیگران را فراهم می‌آورند. این موارد در جدول شماره ۷ آورده شده‌اند. در این میان کار گروهی متداول و موثر است.

در کار گروهی بین ۲ تا ۵ دانش آموز با یکدیگر برای انجام تکلیف یا سؤالات درسی، یا تولید یک محصول و یا جهت گفتگو برای تبیین یک بحث در ارتباط هستند. در کارهای گروهی دانش آموزان قدرت شنیدن نظرات مختلف را در خود افزایش می‌دهند، از یکدیگر می‌آموزند و مزیت‌های کار گروهی را به تدریج در می‌یابند.

ارائه اطلاعات

دانش آموز چهارم در کلاس درس فارسی در فرصت‌های یادگیری ایجاد شده توسط معلم، در قالب‌های مکتوب و غیر مکتوب می‌توانند به ارائه اطلاعات بپردازند. به جهت نوپا بودن دانش آموزان در ارائه برخی از قالب‌های اطلاعاتی معلم آموزش‌هایی را نیز در این راستا به دانش آموزان ارائه می‌نماید. اطلاعات بیشتر در این زمینه در جدول شماره ۸ ذکر گردیده است.

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های پژوهش، درس فارسی به طور گسترده در تلاش برای تأمین ابزارهای بهره‌گیری از اطلاعات و پردازش اطلاعات است. ارتقای توان دیدن، شنیدن، خواندن و دستیابی به فهم عمیق از متن، تصویر، و شنیده‌ها در خلال پیام‌های شنیداری رسمی یا ضمن گفتگوهای بین فردی، به طور مناسبی در کتاب درسی پرداخته شده است و این بحث در مصاحبه‌ها و مشاهده‌ها به خوبی مشهود بود. به طور کلی می‌توان گفت در فارسی چهارم دبستان، بهره‌گیری از اطلاعات، پردازش اطلاعات، ارتباط گیری و ارائه اطلاعات مورد آموزش و تأکید قرار می‌گیرد و سایر ابعاد سواد اطلاعاتی به صورت جانبی و در خلال سایر برنامه‌ها بدان پرداخته می‌شود: مانند استفاده از اطلاعات، برنامه ریزی، مکانیابی و جستجوی اطلاعات ... از سوی دیگر مهم‌ترین منابع اطلاعاتی برای دانش آموزان کتاب درسی، معلم و سایر دانش آموزان هم‌کلاسی است. مهم‌ترین استراتژی جستجوی اطلاعات نیز برای آن‌ها پرسیدن و در گام‌های بعدی جستجو در کتاب و به میزان کمتر جستجو در اینترنت است.

در واقع می‌توان در گزارشی روایت گونه سواد اطلاعاتی در پایه چهارم ابتدایی را از منظر معلمان به صورت زیر شرح داد: یک معلم در آموزش درس فارسی با رویکرد سواد اطلاعاتی، تلاش می‌کند پیش از شروع درس یا یک فعالیت اطلاعاتی فضایی را برای تفکر پیرامون موضوع برای دانش آموزان فراهم کند. تلاش می‌کند دانش آموزان بتوانند برای انجام تکالیف خود به ویژه به صورت گروهی برنامه ریزی کنند،

جدول ۸. تبیین مضمون ارائه اطلاعات در فارسی چهارم دبستان

مقوله	زیر مقوله	کد مفهومی	منبع
قالب‌های ارائه اطلاعات	مکتوب	نقاشی	درباره کاربرد ضرب‌المثل
			برای استفاده در روزنامه دیواری
		انشا	نوشتن انشا در موضوعات مختلف کتاب درسی و پیشنهادی معلم
		روزنامه دیواری	با موضوعات مرتبط با کتاب درسی مانند ایران (مشاهیر، ورزش‌ها، گویش‌ها، صنایع دستی و ...)
		داستان	نوشتن یک داستان منسجم گروهی
			تکمیل یک داستان با آغاز یکسان در گروه و تولید چند داستان با پایان‌های مختلف
	غیر مکتوب	قصه گویی	از کتاب مورد علاقه برای دانش آموزان
			بخش قصه گویی صندلی صمیمیت کتاب درسی
		سخنرانی	صحبت به عنوان سخن گوی گروه در فعالیت‌های گروهی در کلاس
			بخش صندلی صمیمیت کتاب درسی حاوی تمرین تصویر خوانی و قصه گویی
شیوه آموزش ارائه اطلاعات	غیر مکتوب	سخن گفتن	انتخاب قالب‌های متفاوت دلخواه از سوی دانش آموزان برای سخن گفتن مانند میزگرد یا اخبار گفتن
		قصه گویی	برنامه منظم حفظ شعر از حروف مختلف و تمرین مشاعره در کلاس
			برای ورود به درس جدید
			بخش نمایش کتاب درسی
			بر اساس متن شنیده شده یا خوانده شده در کلاس
		بلندخوانی	بلندخوانی متون تولیدی دانش آموز
			بلندخوانی متون درسی
			بلندخوانی متون خارج از کتاب درسی
			محتوایی: شروع خوب، انسجام در ارائه، پایان مناسب، توجه به لحن
			ظاهری: حفظ آرامش، تپق نزدن، تکان ندادن بدن
شیوه های آموزش	غیر مکتوب	قصه گویی	محتو: انتخاب داستان مناسب و بخش‌های مهم آن
			ظاهری: توجه به لحن مناسب
			ترسیم نقشه مفهومی داستان مورد نظر برای قصه گویی بهتر
			بررسی شخصیت‌ها و مقدمه داستان انتخاب شده برای قصه گویی از سوی دانش آموزان با هدف بهبود شیوه قصه گویی
	بلندخوانی		رعایت لحن متناسب با متن
	مکتوب	روزنامه دیواری	بخش‌ها، چینش محتوا و ... در روزنامه دیواری
		نمایشنامه	نحوه نگارش و اجرای آن
	عنوان		نحوه انتخاب عنوان و نام گذاری برای متون
	تنظیم محتوایی		موضوع بندی هر یک از بندهای نوشته، نحوه بند نویسی (بند مقدمه، نتیجه گیری)
			رعایت معیارهای نوشته مناسب: شروع مناسب، داشتن جمع بندی و نتیجه گیری، انسجام، وضوح مطالب، نداشتن مشکلات املائی و نگارشی
شیوه های آموزش ارائه	بلندخوانی		درباره موضوعات تخیلی یا مورد علاقه برای تقویت مهارت‌های نوشتاری.
			ارائه مهارت‌ها و ابزارهای مورد نیاز برای نوشتن: مانند تفکر قبل از نگارش، توصیف کردن، نحوه نگارش مقدمه و آغاز متن
			آموزش روش‌هایی برای ایجاد یک متن مانند روش پرسشگری
	تنظیم ظاهری		ویژگی‌های ظاهری متن: استفاده درست از علائم نگارشی
			املائی درست کلمات
			خط زیبا و تحریری
			مرتب و منظم بودن متن
			درست نویسی کلمات (املا): گذاشتن سرکش و نقطه های یک بند، جدا کردن و نوشتن کلمات دارای حروف عربی از بخش خاصی از کتاب، در معرض دید قرار دادن کلمات
			دارای ارزش املائی، بازی حافظه ای با کلمات دارای ارزش املائی
	ارائه نمونه مناسب		ارائه نمونه های مختلف به دانش آموزان را برای فهم بهتر معیارهای نوشتن و خواندن درست توسط معلم یا با بهره گیری از سایر منابع مانند سی دی کتاب درسی یا کتاب‌های موجود در کتابخانه مدرسه
مجموعه های ارزشی	نقد و بررسی		بررسی و نقد و نظر نحوه ارائه دانش آموزان و ارائه نکات جهت ارتقای ارائه
	زمینه سازی		- ترغیب به مطالعه غیردرسی و عمدتاً داستان و بیان خلاصه کتاب ()
			- کمک به توسعه دایره واژگان با استفاده از کتاب‌های درسی و کتاب‌های داستان برای تولید متون نوشتاری و یا سخن گفتن بهتر.
			- بازی، به ویژه برای آشنایی با شکل صحیح نوشتاری کلمات (املا)
			توصیف کردن
	توسط معلم		ارائه نکاتی برای بهبود مطلب نوشته شده
	توسط سایر دانش آموزان		ارزیابی انشای دیگر دانش آموزان بر اساس معیارهای زبانی (مطابقت فعل و فاعل) و نگارشی (شروع خوب، انسجام بخش‌ها با یکدیگر، ارتباط منطقی بین بخش‌های نوشته)
			نقد نوشته و لحن خواندن
			بررسی پاسخ‌های ارائه شده به تمرین شنیداری یک گروه در کلاس با هدایت معلم

دیگران نیاز خود را برطرف کند، در مواردی که تکلیف پروژه ای در دست باشد عمدتاً کتاب و سایت‌های اینترنتی مهم‌ترین منابعی هستند که دانش آموزان بدان مراجعه می‌کنند. شعر، و هم‌خوانی شعر و استفاده از داستان‌های جذاب در کلاس درس بهانه مناسبی است که معلمان برای تقویت حس لذت و زیبایی شناختی دانش آموزان و بهره گیری آن‌ها از منابع ادبی استفاده کنند. معلم تلاش می‌کند با تقویت مهارت خواندن دانش آموزان، آن‌ها را برای استفاده از

یعنی بدانند قرار است چه کاری انجام داده و بتوانند شیوه انجام آن را پیش بینی کرده و بر آن اساس تقسیم کار نمایند. نیاز های اطلاعاتی دانش آموزان حول موضوعات کتاب درسی توسط خود او، سایر دانش آموزان یا معلم شکل می‌گیرد و معلم تلاش می‌کند، ضمن آموزش‌های مربوط به سخن گفتن و به صورت خاص تر طرح سؤال به او در تبیین نیاز اطلاعاتی خود کمک کند. وقتی دانش آموز، نیاز به اطلاعاتی را حس می‌کند، سعی می‌کند از طریق پرسیدن از

جدول ۹. مرور کلی مضامین شناسایی شده از سواد اطلاعاتی در فارسی پایه چهارم دبستان

مفاهیم شناسایی شده	شرح مختصر
سواد اطلاعاتی	
گشودن: تفکر و تأمل و برنامه ریزی	ایجاد انگیزه، ایجاد آمادگی ذهنی، تحلیل تکلیف، گام بندی نحوه انجام
نیاز اطلاعاتی	ایجاد نیاز اطلاعاتی توسط معلم، کتاب درسی و دانش آموز و تقویت نحوه بیان گفتاری نیاز اطلاعاتی
مکان یابی و جستجو	مراجعات در حیطه مدرسه/ خانواده و از طریق پرسیدن، مطالعه و جستجو در اینترنت
بهره گیری از اطلاعات	خواندن: صامت خوانی، بلندخوانی، ایجاد عادت به مطالعه شنیدن: دقت و تمرکز بر پیام شنیداری دیدن: توجه به پیام‌های دیداری
پردازش اطلاعات	تقویت زیرساخت‌های درک متن (افزایش دایره واژگان، دانش ادبی- زبانی، ساختار متن) توان فهم اطلاعات در اشکال مختلف متنی، دیداری و شنیداری و انجام فعالیت‌هایی برای تقویت مهارت پردازش اطلاعات: ترسیم نقشه داستان، بیان برداشت، خلاصه کردن، مقایسه کردن، ساده نویسی، طرح و پاسخ دهی به سؤال درک ربط اطلاعات به بافت و مخاطب؛ به موضوع به خاطر سپاری، یادداشت برداری و استناد دهی بین فردی (دانش آموز- دانش آموز، دانش آموز- معلم و ...)، اجتماعی (دانش آموز- گروه، دانش آموز- جامعه)، آموزشی (شیوه های یادگیری فعال) در قالب‌های مکتوب (نقاشی، انشا، روزنامه دیواری، داستان) و غیر مکتوب (قصه گویی، سخنرانی، بلندخوانی، مشاعره) و شیوه آموزش و ارزیابی هر یک
ارزیابی و انتخاب اطلاعات	
ثبت، سازماندهی و استفاده از اطلاعات	
برقراری ارتباط	
ارائه اطلاعات	

ارزیابی منابع اطلاعاتی کمتر اتفاق می‌افتد. معلم می‌تواند با استفاده بیشتر از تکالیف پروژه ای دانش آموزان را در این جهت نیز تقویت نماید.

دانش آموزان عمدتاً از به خاطر سپاری و در مواردی نیز از یادداشت برداری و ترسیم نقشه مفهومی برای سازماندهی اطلاعات خود استفاده می‌کنند. شیوه آموزش فعال و دانش آموز محور، زمینه مناسبی را برای تعامل دانش آموزان با یکدیگر برای یادگیری از یکدیگر، و یا تولید یک محصول اطلاعاتی مانند نمایش یا روزنامه دیواری فراهم می‌سازد. دانش آموزان با یکدیگر به صورت دو به دو یا در گروه های کوچک یا کلاسی، یا با معلم و اعضای خانواده در ارتباط با آموزش درس فارسی ارتباط برقرار می‌کنند.

در زمینه ارائه اطلاعات، دانش آموزان گام‌هایی اولیه ای برای ارائه به صورت متنی، تصویری و شفاهی بر می‌دارند. آموزش‌هایی را در زمینه نحوه ارائه اطلاعات در قالب‌های مکتوب و غیر مکتوب دریافت می‌کنند و آن‌ها را در خلال درس می‌آزمایند: نگارش متن، نحوه سخنرانی در کلاس و قصه گویی و نمایش برخی از این موارد است. دانش آموز کمتر از سوی معلم تشویق می‌شود تا محصول و فرایند تولید شده خود را ارزیابی کند، اما در مورد نگارش دانش آموز با معیارهای نوشتاری مناسب آشنایی داشته و می‌تواند به تعیین مصادیق آن در نوشته های گوناگون بپردازد.

به عبارتی می‌توان گفت ماهیت کتاب درسی فارسی پایه چهارم ابتدایی بر توسعه سواد اطلاعاتی به ویژه در گام

اطلاعات آماده سازد. تقویت دیدن، از طریق بازی، نمایش، تصویرخوانی، تصویر نگاری صورت می‌گیرد. معلمان برای بهبود عملکرد دانش آموزان در گوش کردن از بخش تعیین شده کتاب درسی به عنوان گوش کن و بگو؛ و بازی در کلاس درس استفاده می‌کنند.

پردازش اطلاعات متنی، تصویری و شنیداری مورد توجه معلمان است اما سهم عمده و ثابت در این میان، با ارتباط گرفتن با متن و فهم آن است. معلم با آموزش شیوه خواندن و ترغیب او به خواندن متون مختلف در تلاش است خواندن برای فهمیدن و دریافت اطلاعات را در دانش آموزان توسعه دهد و با روش‌هایی چون خلاصه کردن، بیان مجدد، برداشت کردن، بازنویسی، مقایسه کردن، نقد متن آن‌ها را در پردازش اطلاعات تقویت نماید. معلم تلاش می‌کند با در اختیار قرار دادن متون مختلف دیداری، متنی، و شنیداری پردازش اطلاعات را به یک مهارت تبدیل نماید. رایج‌ترین بخشی که دانش آموزان نیازمند ارزیابی و انتخاب اطلاعات هستند، انجام فعالیت‌های کلاسی مندرج در کتاب درسی است. بخش درک مطلب در کتاب درسی که در تمرین‌های هفتگی و آزمون‌ها نیز وجود دارد، نیازمند مقایسه متن، استنباط از آن و انتخاب بخش مرتبط با سؤال از میان سایر بخش‌های متن است. در طراحی درس آزاد و تکالیف پروژه ای نیز دانش آموزان دست به ارزیابی و انتخاب اطلاعات می‌زنند. مفهوم ارزیابی بیشتر به معنای درک ربط یک مطلب در قالب دیداری و شنیداری است و در حیطه انتخاب و

- American Association of School Librarians & Association for Educational Communications and Technology (Eds.). (1998). *Information power: building partnerships for learning*. Chicago: American Library Association.
- American Association of School Librarians. (2007). *Standards for the 21st-century learner*. Chicago: American Library Association. Retrieved from <http://www.ala.org/aasl/standards>.
- Baji F (2016). *The Effectiveness of the Application of Big 6 Model in Teaching Science of the Sixth grade on Improving the Information Literacy Skills of the Sixth grade Students in Ahwaz*. PhD Thesis. Shahid Chamran University of Ahwaz.
- Chen L.C (2013). *Teaching Information Literacy and Reading Strategies in Fourth-Grade Science Curriculum with Inquiry Learning*. In *Worldwide Commonalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* (pp. 394-400). Istanbul, Turkey: Springer.
- Eisenberg M (2010). *Introducing The big 6 Approach to Information Problem-Solving*. Retrieved from <http://big6.com/pages/lessons/presentations/introducing-the-big6.php>.
- Eisenberg M (2011). *Introducing the Big6™*. Retrieved from <http://big6.com/pages/lessons/presentations/big6-overview-2011.php>.
- Horton F. W. (2007). *Understanding information literacy: A primer*. (Edited by the Information Society Division, Communication and Information Sector, Ed.). Paris: UNESCO.
- Iranian Research Institute for Education Studies: TIMSS & PIRLS National Study Center of Iran (2013). *What is TIMSS & PIRLS?* Retrieved from <http://timsspirls.ir/?fkeyid=&siteid=90&pageid=3573> (Persian)
- Irving, A. (1985). *Study and information skills across the curriculum*. London; Portsmouth, N.H. Heinemann Educational Books.
- Kuhlthau C (2013). *Children's Reading in Guided Inquiry*. International Reading Literacy Symposium. University of Tokyo, Japan, 1/13/2013. Retrieved from <http://wp.comminfo.rutgers.edu/ckuhlthau2/wp-content/uploads/sites/185/2016/02/ChildrensReadingInGuidedInquiry.pdf>
- Kuhlthau C, Caspari A, Maniotes L (2007). *Guided inquiry: learning in the 21st century*. Westport, Conn. Libraries Unlimited.
- Lloyd A. (2010). *Information literacy landscapes: information literacy in education, workplace and everyday contexts*. Oxford: Chandos.
- Mohammadpur A (2011). *Qualitative Research Method Counter Method 1: The Logic and Design in Qualitative Methodology*. Tehran: Jameeshenasan.
- Moore P (2001). *Learning Inspired Connections*. Paper presented at the 30th Conference of the International Association of School Librarianship,

پردازش اطلاعات و بهره گیری از اطلاعات که از پایه ای ترین مهارت ها هستند، تاکید دارد و اگر معلم و خانواده با کسب آموزش های مربوطه بتوانند دانش آموز را حمایت کنند، توسعه سواد اطلاعاتی در بین دانش آموزان را شاهد خواهیم بود. توسعه سایر ابعاد سواد اطلاعاتی عمدتاً متأثر از معلم (شیوه تدریس، تجارب و آموزش ها، علایق) است.

ابعاد شناسایی شده از سواد اطلاعاتی به اختصار در جدول شماره ۹ ذکر شده اند. لازم است در پژوهش های بعدی مطلوب است روابط بین این ابعاد و تأثیر و تأثرات آن ها بر یکدیگر به صورت دقیق تر بررسی گردد. می توان از یافته های این پژوهش برای آموزش معلمان بهره برد. همچنین یافته ها می تواند در طراحی ابزار سنجش سواد اطلاعاتی برای دانش آموزان و تأثیر معلمان بر توسعه سواد اطلاعاتی دانش آموزان نیز به کار گرفته شود. در واقع این پژوهش با در کنار هم قرار دادن شیوه های معلمان مختلف، به زعم معلمان مشارکت کننده توانسته است بسیاری از روش های مطلوب در آموزش درس فارسی را منعکس کند و معلمان می توانند از شیوه هایی که همکاران دیگر در مدارس مختلف داشته اند بهره مند شوند. هر معلم توانایی و دغدغه هایی دارد و این باعث می شد که در اجرایی نمودن بخشی از محتوای درس موفق تر عمل کند و مشارکت آنان در این طرح موجب شد تا شیوه های متنوعی شناسایی گردد. علاوه بر معلمان، مؤلفان کتب درسی نیز می توانند با گنجاندن موارد شناسایی شده در کتاب های درسی به بهبود بیشتر مهارت های سواد اطلاعاتی در مقطع دبستان کمک نمایند. به نظر می رسد در صورت حضور یک فرد آشنا به سواد اطلاعاتی و همکاری وی با معلمان پایه های تحصیلی مختلف، می توان انتظار داشت تجربیات معلمان در حیطه های مختلف به اشتراک گذاشته شده و مورد نقد و بازبینی قرار گیرد و شیوه های مطلوب آموزش سواد اطلاعاتی در درس های گوناگون و برای هر پایه تحصیلی متناسب با امکانات آموزشی و دانش آموزان آن مدرسه تولید شود.

References

- ACRL Board. (2016). *Framework for Information Literacy for Higher Education*. Retrieved from <http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>
- Akbari sheldreh F, Najafi pazaki M, Mohamadi R (2014). *Fourth Grades Farsi: Teacher's Book (Teaching Guide)*. Tehran: Expertise office in Publishing and Distribution of Educational Materials.

- System. (2006). Information Literacy Skills. Retrieved March 02, 2015, from <http://encompass.cerfinfo.com/TOC.htm>
- Parirokh M, Arastoopoor S, Naderi M.R (2011). Efficiency of Information Literacy Workshops for Post-Graduate Students: A Research Based on in-Context Approach . Library and Information Research Journal. 1(2)...201-224. (Persian)
- SCONUL (2001). Information skills in higher education: a SCONUL position paper. Standing Conference of National and University Libraries (SCONUL), London (GB).
- Wilson J, Wing Jan L (2003). Focus on inquiry. Carlton South, Victoria: Curriculum Corporation. Retrieved from <http://ruskinparkps.vic.edu.au/wp-content/uploads/sites/32/2014/08/focus-on-inquiry.pdf>
- Auckland, 9-12 July 2001. Retrieved from <http://www.iasl-slo.org/keynote-moore2001.html>
- Moore P (2006). Information Literacy in the New Zealand Education Sector. School Libraries Worldwide, 12(1) , 1-21. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=lih&AN=21132961&site=ehost-live&scope=site>
- Nazari M (2016). Generative and Lasting Research: From “Behind the scene” to “9-Enabling Constructs” to “Transforming research”. Tehran: Maryam Nazari.(Persian)
- NSW Department of Education. (2007). Information skills in the school: engaging learners in constructing knowledge. Retrieved from <http://www.curriculumsupport.education.nsw.gov.au/schoollibraries/teachingideas/isp/docs/infoskills.pdf>
- Otsego Northern Catskills BOCES School Library

About Nature of Information Literacy in Elementary Schools: Case Study of Persian Literature in Fourth Grade

Nastaran Poursalehi: PhD student, Tehran University.

Fatima Fahimnia: Tehran University

Abbas Bazargan: Tehran University

Maryam Nakhoda: Assistant Professor of Knowledge and Information Sciences, Tehran Unibertiy, Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding author) mnakhoda@ut.ac.ir

Abstract

Background and Aim: Information literacy is a contextual concept that needs to be studied in different contexts like schools. Promoting reading literacy is a core instructional objectives of Persian literature curriculum and also a part of information literacy. Understanding Concept of information literacy helps us to understand information literacy in elementary schools and can implement it in information literacy Instruction and Assessment of schools.

Methods: This research is a phenomenological research that used Qualitative Content Analysis technique for analyzing Semi structured interviews and Observations. Theoretical sampling was used and three schools were selected. We interview with four Teachers and observed four classes in Fourth Grade.

Results: based on data analyzing we can describe information literacy for language in Fourth Grade in this phrases: “Set the scene: Make a space for thinking, reflecting and planning”, “emerging of determining information need”, “locating and searching of information”, “information engagement”, “information Processing”, “record, organize and ethical use of information”, “Communication”, “Presentation”.

Conclusion. based on findings, teachers highly focused on developing skills of information engagement(reading, listening, viewing), Information Processing(supplying Infrastructures of text understandings; Practice textual, audio, visual comprehension; practicing information processing in action), presenting information(in written and Unwritten format and learning how to do them). Integrating information literacy with language curriculum seems that can help to achieve language instructional objectives. The findings can be used for designing instrument of information literacy assessment and also can be used for teacher training.

Keywords: Information literacy, Reading literacy, Teaching language, Elementary schools, Language